

Василь Мадзігон, доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України,
перший віце-президент АПН України

ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА МАЙБУТНЬОГО

У статті досліджується проектування навчально-виховного комплексу для науково виробничого об'єднання "Ротор" міста Черкаси, яке здійснювалося тимчасовим творчим колективом Науково-дослідного інституту педагогіки України.

Постановка проблеми. Українське суспільство прагне створити систему освіти, яка б відповідала викликам часу і потребам особистості, а тому відшукує нові моделі її розвитку. У найперспективніших моделях, які випробувані часом, в основу покладено ідею формування і динамічного розвитку природного таланту кожної дитини як запоруки її самоутвердження на життєвому шляху.

Водночас майже невідомі широкому загалу спроби конструювання шкіл, засадничі ідеї яких з різних причин не були цілісно реалізовані на практиці, але теоретичні обґрунтування, елементи проєктів використовувались під час створення закладів, які забезпечували реалізацію особистісно орієнтованого навчання, виховання й розвитку. Зокрема зупинимось на досвіді проектування навчально-виховного для НВО "Ротор" міста Черкас, яке здійснювалося тимчасовим творчим колективом Науково-дослідного інституту педагогіки України.

Мета статті. Визначити завдання навчально-виховного комплексу; три основних аспекти ідеї розвитку; суть принципів побудови навчально-виховного процесу, діяльності всього комплексу; завдання центру сім'ї й раннього дитинства в структурі комплексу; мету індивідуалізації й диференціації навчання.

Виклад основного матеріалу. Поштовхом для розробки проєкту школи стала органічна суспільна потреба в нових ідеях на фоні відмови від усього типового, регламентованого, зумовленого Центром. Трудовий колектив "Ротора" вирішив фінансувати будівництво школи, яка б втілювала найпрогресивніші педагогічні ідеї. Науковці Інституту педагогіки в свою чергу презентували сутність педагогічних ідей особистісно орієнтованої освіти [4].

Основою служила ієрархічна модель особистості, в якій чітко окреслена структурна організація й елементний склад. Це дозволяло конструктивно визначити напрями й темпи розвитку особистості, а також розробити

ефективні методики педагогічного впливу. Зазначимо, що особистість потрібно розглядати не ізольовано, а як органічну складову навколишнього світу, як частину Всесвіту. На цій основі мають формуватися засадничі принципи організації педагогічної взаємодії і забезпечення їх реалізації у навчальних планах, програмах, технологіях навчання і виховання.

Основною метою роботи навчально-виховного комплексу було визначено виховання здорової, гармонійно й всебічно розвиненої людини. Новизною відзначалась конкретизація мети через формування відповідальної, соціально активної, творчо мислячої й працюючої особистості шляхом створення оригінальної системи неперервної освіти від народження дитини до входження її у самостійне життя.

Перед творчим колективом розробників моделі комплексу ставилося завдання розробити й апробувати вихідні принципи і режим найбільш сприятливого розвитку природних задатків, інтересів і схильностей учнів; вийти на якісно новий рівень навчання й виховання дітей, що відповідав би вимогам часу; важливо було створити на базі комплексу тимчасові науково-дослідні колективи зі співробітників комплексу, учених інших зацікавлених організацій з метою розробки й одночасної експериментальної перевірки нових варіантів системи неперервної освіти й, забезпечення її ефективності.

Поставлені завдання реалізувалися через створення оптимальних матеріальних, психолого-педагогічних, санітарно-гігієнічних, організаційно-режимних і кадрових умов за напрямами, які обґрунтовувались спеціалістами з управління, будівництва, психології, педагогіки.

Із цією метою ставилося завдання:

1. Спираючись на сучасні антропологічні знання, здійснюючи медико-психологічний захист вихованців, створити всі умови для повноцінного й гармонійного фізичного, розумового і духовного розвитку особистості, забезпечити виховання здорової людини.

2. Розробити й апробувати структуру комплексу як систему неперервної освіти, що охоплює такі ланки: центр родини й раннього дитинства, дитячий садок – передпочаткову школу, початкову школу, основну і середню школу. Особливість цієї структури зумовлена різними видами диференціації навчально-виховної роботи із застосуванням традиційних і нетрадиційних форм і методів.

3. Забезпечити матеріально-технічну базу з урахуванням досягнень науки і техніки на основі використання новітніх комп'ютерних технологій та інших сучасних засобів навчання.

4. Створити в школі психологічну атмосферу, що сприяє співтворчості, співробітництву і розвитку різнобічної активної діяльності учнів.

5. Забезпечити педагогічний процес як спільний рух педагогів, учнів і батьків до цілей виховання, освіти й розвитку на основі розроблених принципів, а саме:

- апробувати новий зміст освіти, що оптимально поєднує усі цикли предметів на основі інтегрування навчального матеріалу з урахуванням принципів гуманітаризації, гуманізації й політехнізації;

- формувати необхідний і достатній обсяг осмислених, мобільних знань і навичок, прийомів пізнавальної діяльності на основі принципів диференціації й індивідуалізації відповідно до вибраного учнем напрямку і переходом в основній і середній школі до поглибленої, профільної й спеціальної підготовки;

- реалізувати новітні форми, методи й засоби навчання, які дозволяють перейти від пояснювально-ілюстративного до проблемно-пошукового навчання, що активізує всі види діяльності учнів;

- розробити й апробувати специфічні для комплексу види самостійної роботи учнів і способи контролю їх навчальних досягнень;

- визначити і реалізувати схеми взаємодії учительського й учнівського колективів комплексу із зовнішнім соціально-культурним та економічним середовищем.

6. Створити адекватні санітарно-гігієнічні й ергономічні умови для учнів, що забезпечують ефективну реалізацію навчально-виховного процесу.

7. Розробити й апробувати різні варіанти режиму роботи комплексу які забезпечують реалізацію базових принципів.

8. Розробити заохочувальну систему підготовки й підбору кадрів, підвищення їхньої кваліфікації, оплати праці і забезпечення умов життєдіяльності.

Модельований комплекс розглядався як такий, що розвиває дітей і сам розвивається. Враховувалися три основних аспекти ідеї розвитку: постійний розвиток змісту і методів навчання, їх вплив на розвиток особистості і як результат – вплив на розвиток соціокультурного середовища мікрорайону, в якому розміщений комплекс.

Перший аспект ідеї розвитку – динамізм пошуку в розв'язанні проблем виховання й навчання, багатоваріантність розв'язання комплексу навчально-виховних проблем.

Другий аспект ідеї розвитку – створення в комплексі такої педагогічної системи, яка б всіляко стимулювала всебічне виховання і розвиток учнів, у тому числі розвиток почуття відповідальності й діяльній ініціативи.

Третій аспект ідеї розвитку – націленість комплексу як соціокультурного інституту на підйом національної культури, прискорення соціально-економічного й духовного прогресу мікрорайону.

Суть принципів побудови навчально-виховного процесу, діяльності всього комплексу полягає в наступному:

1. Демократизація – це ціль, засоби й гарантія перебудови школи, відкритість і варіантність змісту освіти, розвиток педагогіки співтворчості та співробітництва, введення діючих і ефективних форм самоврядування шкільного колективу, перебудова взаємин вчителів і адміністрації.

2. Принцип виховання здорової людини реалізувався через забезпечення фізичного, морального, соціального і психологічного благополуччя кожного учня й працівника комплексу.

3. Системність передбачала логічну взаємодію усіх структурних підрозділів, усіх учасників навчально-виховного процесу в комплексі й поза ним у продуктивній співпраці, що забезпечувало оптимальний розвиток, навчання й виховання всіх учнів.

4. Гуманізація школи й освіти передбачала дитиноцентристський підхід, що сприяло переборенню відчуження вчителя і учня від навчальної діяльності й один від одного, забезпечення орієнтації школи на повноцінність щоденного життя учнів на кожному з вікових етапів – у дитинстві, отрочстві, юності. У школі-комплексі не тільки підвищувалася питома вага предметів гуманітарного циклу, а й передбачалось звернення до світової культури, історії, духовних цінностей, які пронизували усі навчальні предмети ідеями добра, людяності, миру, милосердя.

5. Диференціація й індивідуалізація навчально-виховного процесу припускали усіляке стимулювання здатностей кожного, хто вчиться, розвиток особистості з урахуванням її інтересів, мотивів, ціннісних установок, розходжень в інтелектуальній, емоційно-вольовій і дієво-практичній сферах, особливостей фізичного й психічного розвитку кожного учня (особистісно орієнтований підхід в організації навчально-виховного процесу).

6. Діяльнісний (компетентнісний) підхід припускав включення учнів в активну суспільно корисну діяльність, у тому числі у своєму мікрорайоні, для розв'язання завдань соціальної адаптації вихованців

7. Співтворчість і співробітництво – спільна доцільна активна діяльність вчителя й учня, що творчо розвивається, спрямовувалася на придбання знань і соціального досвіду. Процес співтворчості й співробітництва скріплювався взаємопроникненням у духовний світ один одного, колективним аналізом ходу й результатів діяльності співробітництва.

8. “Саморух” учнів шляхом розвитку здійснювався у результаті створення оптимальних умов і режиму найбільшого сприяння (педагогічного, психофізіологічного, медичного, ергономічного тощо) для різнобічного самостійного розвитку природних задатків, схильностей та інтересів, у результаті чого учневі надавалася можливість вільного самостійного переміщення по різних потоках складності й рівня навчання з метою самодобування знань.

9. Оптимізація навчально-виховного процесу припускала досягнення кожним учнем найвищого рівня знань, умінь і навичок, розвитку психічних функцій, способів діяльності, можливих для даної особистості в умовах комплексу. Тобто отримання найбільшого ефекту при найменших затратах психофізіологічних зусиль.

10. Принцип нетрадиційності системи виражався в розумній зміні традиційної класно-урочної системи, розрахованої на одновікову групу учнів, на індивідуально-пошукову. Він передбачав спільне навчання й виховання різновікових груп учнів у так званій зоні вільного розвитку, яка адаптивно переходила на більш високому рівні в індивідуально-пошукову школу.

Організаційно-педагогічна структура комплексу задумувалась як така, що відповідає наступним принципам:

- **цілісності й комплексності**, що відображало єдність і взаємозв'язок у роботі всіх структурних підрозділів;

- **наступності** на кожному освітньому шаблі

всіх традиційних і нетрадиційних компонентів навчально-виховної системи – цілей, змісту, методів, засобів і організаційних форм;

- **варіативності**, що передбачала чотири гнучкі та динамічні освітні напрямки для створення оптимальних умов розвитку й реалізації природних задатків, схильностей та інтересів кожної дитини;

- **адаптивності**, що дозволяло реалізувати принципи неперервного виховання й навчання людини відповідно до її вікових психофізичних особливостей і перспективних потреб суспільства (соціальної адаптації).

Організаційна структура комплексу забезпечувала зв'язок цілей і завдань виховання, навчання й розвитку учнів на кожному віковому шаблі з урахуванням психологічних і фізіологічних особливостей дітей та підлітків.

Науково обґрунтовані такі вікові періоди розвитку: раннє дитинство – від народження до 3 років, дошкільне дитинство – до 6 років, період отрочества – 6 – 10 років, підлітковий період – 11 – 15 років, ранній юнацький вік 16 – 18 років.

Виходячи із цього, комплекс має п'ять ступенів навчання й виховання дітей, а саме:

I – центр родини й раннього дитинства (від народження до 3 років);

II – дитячий садок – передпочаткова школа (3 – 5 років);

III – початкова школа: I – IV кл. (6 – 10 років);

IV – основна школа: V – IX кл. (11 – 15 років);

V – середня школа: X – XII кл. (16 – 18 років).

Наповнюваність кожної групи центру родини й раннього дитинства, дитячого садка – передпочаткової школи, кожного класу початкової й основної школи (I – IX кл.) – 14 осіб, середньої школи (X – XII кл.) – 10 осіб.

Розробляючи технологію навчально-виховної роботи в центрі родини й раннього дитинства, розробники проекту виходили із того, що саме в цьому віці здійснюється загальний розвиток дитини, який служить фундаментом для придбання надалі будь-яких спеціальних знань і навичок і засвоєння різних видів діяльності. Основне значення мають підтримка й усілякий розвиток якостей, специфічних для цього віку, тому що створювані унікальні умови більше не повторяться, і те, що буде “не дібране” тут і тепер, надолужити надалі виявиться важко або й зовсім неможливо.

Для виховання гармонійно розвинених, здорових дітей і реалізації концепції неперервної освіти необхідно було заповнити “порожнину”, тобто взяти під контроль період, який випадає з поля зору педагогів. Для цього треба було

створити службу кваліфікованої допомоги й контролю за фізичним, розумовим і емоційним розвитком з боку фахівців різного профілю у досадковий період життя дитини. З цією метою в структурі комплексу планувалося створення центру сім'ї й раннього дитинства, на який покладалося:

а) навчання батьків умінню розуміти проблеми дітей і підлітків, вивчати їхні психолого-фізіологічні особливості, створювати в родині атмосферу взаємодовіри, поваги й взаєморозуміння як засіб і спосіб активного виховання;

б) завчасну медико-просвітницьку, психолого-педагогічну роботу з людьми, що вступають у шлюб, і сімейними парами, які очікують появи дитини;

в) допомога у вихованні й контроль за розвитком дітей з моменту народження до трьох років;

г) статеве виховання дітей, навчання учнів комплексу за спеціально розробленими спецкурсами.

Другою сходинкою комплексу було дошкільне виховання, так звана передпочаткова школа, яка охоплює дітей трьох вікових груп: трьох, чотирьох і п'яти років. У середині кожної групи виділялися підгрупи дітей з різною здатністю до навчання, з різними схильностями й інтересами з метою спостереження і розвитку їх здібностей.

У початковій ланці школи головним спрямуванням освіти виступали – різнобічний розвиток особистості, міцне засвоєння базових знань і вмінь, розвиток природних схильностей і обдарувань дітей. Особлива увага зверталася на збереження при цьому всіх умов для повноцінного життя дітей, реалізації їхніх запитів.

Диференціація навчально-виховної діяльності на цьому шаблі досягалася головним чином завдяки варіативності самого процесу навчання: темпу викладу навчального матеріалу, надання дітям широких можливостей вибору видів діяльності, адаптації навчальних завдань до індивідуальних можливостей дітей і організації класів з урахуванням рекомендацій психологів і медичних працівників.

Класи комплектувалися диференційовано за чотирима напрямками, три з яких передбачали у свою чергу два ступені складності в оволодінні програмою.

Ці напрямки передбачають класно-урочну систему. Четвертий напрямок (зона вільного розвитку для дітей із прискореним темпом розвитку) забезпечувався нетрадиційними формами навчання.

Кожна дитина одержувала обов'язковий

загальноосвітній і виховний рівень, але при цьому мала можливість задовольняти свої запити й інтереси, розвивати здібності. Із цією метою пропонувалися напрямки за інтересами: спортивний й художньо-естетичний, гуманітарний, загальнотехнічний і нетрадиційний, розрахований на обдаровану молодь.

Перед основною школою ставилося завдання забезпечити обов'язковий рівень освіти, достатній як для загальної середньої освіти, так і для професійної освіти, а в окремих випадках – для початку самостійної трудової діяльності [3].

На цьому етапі вивчення спеціально розроблених курсів, які складають “ядро знань”, займало 70 – 75% навчального часу. Решта часу відводилася на вивчення варіативної частини програми, у якій диференціація навчання здійснювалася за інтересами і змістом поглибленої і профільної підготовки за такими напрямками: спортивному і художньо-естетичному, суспільно-гуманітарному, інформаційно-математичному, хіміко-фізичному і загальнотехнічному, за якими вони мали починати займатися з восьмого класу, не виключаючи при цьому можливості переходу до іншого напрямку [2].

Середня загальноосвітня школа будувалася на широкій і глибокій диференціації й варіативності, що дозволяло максимально врахувати здібності, інтереси й життєві плани молоді. На цьому етапі передбачалося формування стійкої світоглядної позиції особистості, її ціннісних орієнтацій і активної життєвої позиції.

Індивідуалізація й диференціація навчання на цьому етапі передбачали:

а) розробку нового змісту освіти (вибір груп предметів при певному “ядрі знань”), що без зниження якості звільняється від повторів і зайвої деталізації, створюючи єдину, цілісну картину світу;

б) розвиток здібностей і творчих можливостей кожного учня. Здійснювався розподіл потоків на групи спортивного, художньо-естетичного, гуманітарного напрямків, групи з вивчення хімії, фізики, біології, медицини, математики, ЕОТ, а також з вивчення ряду технічних спеціальностей;

в) використання індивідуального стилю навчання. Діти, що навчалися у будь-якому потоці, продовжували навчання в індивідуально-пошуковій школі із вільним режимом відвідування, з індивідуальним планом. Для читання лекцій у потоці запрошувалися викладачі вищих навчальних закладів. Ведення частини уроків для учнів старшої школи передбачалося іноземною мовою;

г) організацію занять із урахуванням інтересів і схильностей дітей (факультативи, гуртки, секції).

ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА МАЙБУТЬОГО

Сутність режимних моментів виражається у тому, що початкова, основна і старша школи мали працювати п'ять днів у тиждень в режимі школи повного дня. Одна група дитячого садка – передпочаткової школи і один клас початкової школи працював у круглодобовому режимі.

Новизною пропонованого комплексу було те, що принцип неперервної освіти й виховання реалізується через об'єднання в одну освітню систему “Центру родини і раннього дитинства” (0 – 3 роки), дитячого садка – передпочаткової школи (3 – 5 років); початкової школи (6 – 9 років); основної школи (10 – 14 років); середньої школи (15 – 16 років) і ВНЗ.

Уся навчально-виховна робота комплексу планувалася в тісній взаємодії з роботою трудового, культурного й спортивно-оздоровчого центрів, розрахованих на надання можливості займатися у них не тільки дітям, а й їхнім батькам. Це значно підсилить роль родини у формуванні особистості дитини, створить передумови для спільної зі школою координації розвитку природних задатків, схильностей та інтересів дітей.

Для створення оптимальних умов розвитку природних задатків і обдарувань дошкільників та учнів усіх вікових груп планувалося створення сприятливих умов упродовж усього часу перебування дитини в навчальному закладі. З цієї метою передбачалося створення чотирьох різних за складністю напрямів навчання (потоків) для дітей 4 – 14 років, три із яких використовували традиційну класно-урочну систему, а четвертий мав нетрадиційну форму навчання, так звану “зону вільного розвитку” – потік Н.

Перший напрям навчання (потік А) призначався для навчання, виховання і розвитку дітей, які мали нахил і виявляли бажання вивчати предмети спортивного і художньо-естетичного циклів.

Другий напрям навчання (потік Б) організовувався для навчання, виховання і розвитку дітей, які мають бажання і схильні до вивчення предметів суспільно-гуманітарного та естетичного циклу. По третьому напрямку (потік В) навчалися діти, які мали бажання і схильні до вивчення предметів загальнотехнічного циклу.

Четвертий напрям (потік Н) передбачав організацію навчально-виховного процесу в творчих зонах, які призначалися для навчання різновікових груп учнів за умови відмови від традиційної класно-урочної форми навчання.

Висновки. Педагогічний процес за всіма напрямками був спільним рухом педагогів учнів і батьків до цілей освіти, при цьому педагог стимулював і спрямовував пізнавальні і життєві

інтереси учнів, працюючи в душі співтворчості і співробітництва. Це, зокрема, передбачало розуміння педагогом учня, визнання його права на помилку а також відкритість, особисту відповідальність педагога за свої судження, оцінки, рекомендації, вимоги і вчинки. Здобуваючи в ході такого спілкування повагу й довіру учнів, педагог одночасно розвивав у них здатність усвідомлювати себе, свої дії, їх цілі, мотиви, причини успіхів і невдач. Такий педагогічний процес сприяв реалізації принципів, покладених в основу концепції діяльності навчально-виховного комплексу.

1. Курило В.М., Шепотько В.П. *Освіта України: науково-технічний та соціальний прогрес: історія, досвід, уроки.* – К.: “Деміур”, 2006. – 432 с.

2. Мадзигон В.М. *Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: Монография.* – К.: “Вересень”, 2004. – 324 с.

3. Профільне навчання: Теорія і практика: Зб. наукових праць за матеріалами методолог. семінару АПН України. – К.: Пед. преса, 2006. – 200 с.

4. Школа-лицей. Концепция, педагогическое и техническое задание на проектирование учебно-воспитательного комплекса научно-производственного объединения “Ротор”/ Руководители авт. кол.: А.Ч.Чабанов, В.М.Мадзигон, А.И.Никитенко. – Киев: НИИ педагогики УССР, 1990. – 216 с.

5. Юрій М.Ф. *Соціокультурний світ України: Монографія.* – Видання 2-е. – К.: Кондор, 2004. – 738 с.

9 березня – день
народження
Тараса Григоровича
Шевченка
(1814–1861)
український поет,
художник, мислитель,
Пророк України

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу.

Учіться, брати мої, думайте, читайте

Тарас Шевченко
Пророк України

